

ГЕНЕЗА СТАТУСУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Ольга Іващишин

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000)

Проаналізовано погляди лінгвістів на властивості складних за структурою субстантивних термінів англomовних фахових текстів та обґрунтовано доцільність надання їм статусу термінологічного словосполучення. Досліджено атрибутивні компоненти термінологічних словосполучень, виражених іменниками в загальному відмінку. З'ясовано, що використання іменників у функції означення зумовлено історичним розвитком мови.

Ключові слова: термінологічне словосполучення, номінативний біном, атрибутивний компонент, мовна структура, фаховий текст.

Терміни, як головні мовні одиниці фахових текстів, багатогранні за своєю природою. В умовах європейської інтеграції та необхідності гармонізації термінологічних систем до їхнього дослідження звертаються не лише термінологи, але й філософи та лінгвісти. Термінологічне словосполучення слугує різновидом терміна і водночас словосполученням загальномовної системи, отож середовище, в якому воно існує – передусім фаховий текст – є різновидом літературної мови, який, безперечно, слід розглядати як лінгвістичну одиницю. З огляду на це важливо дослідити питання генези цієї складної за структурою одиниці мови і передусім визначитись у доцільності та правочинності надання їй статусу *термінологічного словосполучення* (ТС).

Питання генези, що перебуває в центрі будь-якого дослідження, завжди є принциповим, оскільки дає поштовх висвітленню інших проблем та аналізу особливостей досліджуваного явища. Вивчаючи генезу статусу ТС, слід визначитись у концептуальних питаннях словосполучення як загальномовної одиниці. Вони стосуються, передусім, категоріального статусу субстантивного

словосполучення, що є типовою одиницею англомовних фахових текстів, як цілісної структури, та його компонентів, зокрема й тих, що належать до атрибутивного ланцюжка.

Мова, як знакова система особливого виду, не є чимось завмерлим, раз і назавжди даним. Як наголошує Д. Н. Шмельов, “між морфемою (частиною слова) і словом, між словом і словосполученням — “відкрита межа”. Існування одиниць які знаходяться на межі слова і морфеми, на межі слова і словосполучення — очевидний факт самої мови” [11, с. 6]. Саме до таких структур відносять у сучасній англійській фаховій мові зачисляють термінологічні словосполучення.

Питання генези статусу термінологічного словосполучення зводиться по суті до визначення природи двокомпонентних структур на зразок *sulphur mining, pollutant reduction, recreation site, fertilizer production, recovery process*, яку досліджували А. І. Смирницький, О. С. Ахманова [7], О. Н. Труєвцева [10] та ін. Можна вирізнити три основні погляди на природу таких словосполучень. Їх класифікують як словосполучення, складні слова або проміжні сполуки.

Дослідник І. Я. Бедер [1, с. 39] звертає увагу на розділену форму словосполучень, можливість заміни компонентів словосполучень на інші слова, Ю. Світ [17, с. 237] підкреслює існування наголосу на обох елементах, на відміну від складного слова з наголосом на першому елементі; В.З. Панфілов акцентує увагу на збереженні компонентами словосполучення значення і здатності “виражати окреме поняття навіть у випадку, якщо словосполучення загалом передає лише одне поняття” [6, с. 110].

Інший погляд на природу словосполучення висловлюють Р. Б. Ліз [14], С. П. Тер-Мінасова [9] та ін. Вони кваліфікують словосполучення як складні слова, незалежно від того, ідіоматичні вони чи ні, а також незалежно від орфографічного оформлення (тобто їх пишуть окремо, разом чи через дефіс) [9, с. 35].

Зокрема, Р. Б. Ліз відносить до складних слів (*compounds*) усі комплекси з першим іменним компонентом, на відміну від словосполучень (*phrases*), що складаються з означення, вираженого прикметником [14].

Згідно з думкою Д. І. Квеселевича, існуючі конструкції неможливо розділити на дві групи; обов'язково потрібно виокремити проміжні випадки, які частково відповідають категоріальним ознакам як словосполучення, так і складного слова [5, с. 27]; О. І. Смирницький і О. С. Ахманова [7] вважають структуру на зразок *stone wall*, яка за граматичною структурою ідентична, скажімо, термінологічному словосполученню *recovery process*, саме такою проміжною сполукою;. О. Н. Труєвцева називає їх номінативними біномами, інкорпорованими властивостями складних слів і словосполучень [10, с. 245].

Оскільки здебільшого двокомпонентні структури на зразок *recovery process*, як засвідчило наше дослідження, формально розчленовані, тобто оформлені з окремих слів і є конструкціями з сильним наголосом на обох компонентах, які зберігають самостійне лексичне значення, є всі підстави вважати їх словосполученнями. Трикомпонентні термінологічні структури на зразок *sulphur recovery process* ніяк не можна зачислити до складних слів і їх слід класифікувати лише як різновид словосполучення.

За нашими спостереженнями атрибутивні компоненти термінологічних словосполучень виражені іменниками в загальному відмінку. Оскільки вони належать до класу, в оформленні якого може брати участь артикль, що набуває закінчення множини, то виконують синтаксичну функцію стрижня і не утворюють дериватів на зразок прикметників. Проте існують також інші погляди щодо статусу атрибутивних компонентів у термінологічних словосполученнях, оскільки можливість атрибутивної функції для загального відмінка і парадигматична неформленість прикметника породжує труднощі в категоріальній локації першого елемента в словосполученнях [12, с. 236].

Деякі лінгвісти зачисляють атрибутивні компоненти словосполучень до атрибутивних імен, які займають проміжне положення між іменниками та прикметниками і функціонують лише як означення [4, с. 11 – 15; 16, с. 61 – 62].

Погляд на перший компонент словосполучення на зразок *silver deposit* як на відносний прикметник, утворений конверсією від відповідних іменників, представлено в працях О. Єсперсена [13, с. 310 – 330]. Аргументами на захист цього погляду слугують відсутність категорії числа першого компонента,

здатність модифікуватись прислівником, сполучатись із прикметниками тощо. Протилежні аргументи на підтвердження віднесеності атрибутивних компонентів до іменників відстоює Г. Марчанд [15, с. 136]. На нашу думку, оскільки кожній мові притаманне функціонування перехідних за своєю природою одиниць, правомірність введення їх на підтвердження закономірності цього мовного явища доволі сумнівна.

Поділяючи погляди Ю. О. Жлуктенка [2], ми схилиємось до думки, що атрибутивні елементи в словосполученнях на зразок *recovery process*, *Sulphur recovery process* не є ні прикметниками, ні особливими атрибутивними іменами. Це звичайні іменники у формі загального відмінка, які застосовано в синтаксичній функції означення.

Атрибутивне використання іменників зумовлене історичним розвитком мови. У давньоанглійській мові вживання омонімічних пар прикметників та іменників, значне поширення складних слів з першим компонентом у вигляді іменника, не оформленого закінченням, часте використання іменників як прикладки створили передумови для атрибутивного використання іменників [3, с. 232]. У давньоанглійському періоді перед основним компонентом використовували різні види субстантивного родового відмінка: посесивний, ідентифікаційний, посесивний носій якості, посесивно-локативний, посесивно-темпоральний та ін., в яких можна простежити джерела різноманітних атрибутивних кореляцій між компонентами словосполучень на зразок *recovery process*, *silver deposit*. Завдяки цим передумовам, а також фонетичним і морфологічним змінам середньоанглійського періоду, через запозичення омонімічних прикметників і іменників із французької мови, іменник у загальному відмінку стали використовувати з середньоанглійського періоду як препозитивне означення.

Важко погодитись із точкою зору А. І. Смирницького щодо існування якісних ознак у іменнику й твердженням, що іменник має обов'язково вступити в певні відносини з означенням, наприклад, прийняти певну відмінкову форму чи використовуватись з прикметником, щоб набути характеру означення [8, с.

231]. За нашими спостереженнями, значення якості та предметності суміщаються в іменнику.

Як зазначав О. Єсперсен, був час, який залишив у різних індоєвропейських мовах більш-менш явні сліди, коли властивість вважали лише чимось конкретним, лише річчю, тобто іменники були назвами якості. Становлення прикметника відбувалось пізніше й на основі іменника [13, с. 81]. Тому словосполучення на зразок *Sulphur recovery process* має три субстантивні компоненти, на основі чого можемо визначити їх як субстантивні словосполучення на зразок NNN.

Серед досліджуваних ТС спостерігаємо численні субстантивні словосполучення на зразок *gas system, elimination removal, mist eliminator, dust particle, hydrogen fluoride*, які є безпосередніми складовими словосполучень на зразок NNN. Питання про те, чи слід розглядати їх як окремі компоненти в складі трикомпонентних субстантивних словосполучень, як складне слово чи як іменну фразу, що функціонує як один компонент, передбачає зв'язок поняття “словосполучення” з поняттями “сталість”, “фразеологічність”.

Підсумовуючи аналіз генези статусу ТС, наголосимо, що серед існуючих поглядів на цю складну за структурою мовну одиницю та запропонованих у теоретичних дослідженнях варіантів визнання її словосполученням, іменною фразою, складним словом чи номінативним біномом, інкорпорованим властивостями складних слів і словосполучень, ми схильні вважати її саме словосполученням. Така ідентифікація дає змогу бути послідовними і логічними у визначенні як дво-, три- і полікомпонентних структур, до складу яких входить понад два елементи і які не можна вважати складними словами. Її також не слід розглядати як іменну фразу, що функціонує як одна семантична структура, тоді як термінологічному словосполученню властива семантична цілісність, яка завжди є лише сумою семантичних значень усіх його компонентів.

На основі дослідження категоріального статусу атрибутивного елемента у випадку двокомпонентного терміна, чи атрибутивного ланцюжка у випадку три- та полікомпонентного терміна, доходимо висновку щодо субстантивності

їхнього характеру, який суміщає значення якості та предметності. Джерела різноманітних атрибутивних зв'язків між субстантивними компонентами словосполучень сягають середньоанглійського періоду, коли іменник стали використовувати в загальному відмінку як препозитивне означення. Отже, за своєю природою безприйменникове ТС, до складу якого входять стрижень та атрибутивний ланцюжок, виражений іменниками, цілком заслуговує на статус субстантивного полікомпонентного термінологічного словосполучення.

1. *Бедер И. Я.* Структура именных групп // Структурный синтаксис английского языка: Пособие по теор. грамматике. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – С. 35–44.
2. *Жлуктенко Ю. А.* Грамматически оформленные существительные в атрибутивной функции в современном английском языке. // *Вопр. теории английского языка.* – К.: Наук. думка, 1958. – С. 53–60.
3. *Иванова И. П., Чахоян Л. П.* История английского языка: Учебник. – М.: Высш. шк., 1976. – 319 с.
4. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты. – М.: ГНОЗИС, 2004. – 390 с.
5. *Квеселевич Д. И.* Интеграция словосочетания в современном английском языке. – К.: Вищ. шк., 1983. – 84 с.
6. *Панфилов В. З.* Сложные существительные в нивхском языке и их отличие от словосочетаний (к проблеме слова) // *Вопр. языкознания.* – М.: Изд-во АН СССР. – 1958. – № 1. – С. 105–111.
7. *Смирницкий А. И., Ахманова О. С.* Образования типа *stone wall, speech sound* в английском языке. // *Докл. и сообщ. ин-та языкознания АН СССР.* – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – Вып.2. – С. 97–116.
8. *Смирницкий А. И.* Синтаксис английского языка. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1957. – 286 с.
9. *Тер-Минасова С. Г.* Синтагматика речи: онтология и эвристика (общая и английская синтагматика составных номинативных групп). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 20 с.

10. *Труевцева О. Н.* Английский язык: особенности номинации. Н. – Л.: Наука, 1986. – 248 с.
11. *Шмелев Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка): автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра. филол. наук. – М., 1969. – 27 с.
12. *Ярцева В. Н.* О взаимосвязи элементов языковой системы. // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – М.: Наука, 1969. – С. 233–239.
13. *Jespersen O. A.* A Modern English Grammar on Historical Principles / Jespersen O. A. – London: G. Allen & Anwin, 1954. – Vol. 1. – 252 p.
14. *Lees R. B.* The Grammar of English Nominalization / Lees R. B. – The Hague: Mouton & Co., 1966. – Vol. 46. – 205 p.
15. *Marchand H.* On Attributive and Predicative Derived Adjectives and Some Problems Related to the Description / Marchand H. // *Anglia*. – Wiesbaden: O. Brandstetter Verlag KG, 1966. – Vol. 84, N 2. – P. 131–149.
16. *Raevska N. M.* Present-Day English Syntax / Raevska N. M. – К.: Вища школа, 1970. – 179 p.
17. *Sweet Y.* A New English Grammar. Logical and Historical / Sweet Y. – Oxford: Clarendon Press, 1955. – 500 p.

GENESIS OF TERMINOLOGICAL WORD COMBINATION STATUS

Ol'ha Ivashchyshyn

The Ivan Franko National University of L'viv

(41, Doroshenko St., Lviv, 79000)

The points of view of some linguists on the qualities of compound nominative terms in English professional texts are analyzed and the reasonability of providing them with the status of terminological word combination is substantiated in the paper. Attributive components of terminological word combinations represented by nouns in

common case are researched and the conclusion that the usage of nouns in the function of attribute is caused by the historical development of the language is drawn.

Key words: terminological word combination, nominative binomial, attributive component, language structure, professional text.

ГЕНЕЗИС СТАТУСА ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВСОЧЕТАНИЯ

Ольга Иващишин

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000)

Проанализированы взгляды лингвистов на свойства сложных по структуре субстантивных терминов англоязычных профессиональных текстов и обоснована целесообразность наделения их статусом терминологического словосочетания. Исследованы атрибутивные компоненты терминологических словосочетаний, представленных именами существительными в общем падеже. Выяснено, что употребление имен существительных в функции определения обусловлено историческим развитием языка.

Ключевые слова: терминологическое словосочетание, номинативный бином, атрибутивный компонент, языковая структура, профессиональный текст.

Стаття надійшла до редколегії 25. 11. 2009

Прийнята до друку 28. 11. 2009